

over dit boek

Wist je dat dit boek niet door één iemand, maar door wel elf mensen is gemaakt? Mijn naam, Linda Dielemans, staat op het omslag. Maar het werk van Meenakshi, Assah, Erico, Hafsa, Delfina, Data, Emma, Kusbudiyanto, Alejandro en Lasco is minstens zo belangrijk! Zij maakten ieder een kunstwerk waarmee ze iets vertellen over rotskunst bij hen in de buurt. Dat kan in Australië zijn, maar ook bijvoorbeeld in Canada, India, Nigeria of Argentinië. De kunstenaars nemen je mee en vertellen je wat de rotskunst voor hen betekent, hoe die hen inspireert en hoe je dat terugziet in hun eigen werk. Van mij hoor je wat we over al die tekeningen, schilderijen en gravures weten, waar je ze kunt vinden, hoe ze werden gemaakt en hoe bijzonder ze zijn. Maar je hebt kunstenaars nodig om rotskunst écht tot leven te brengen.

1 canvas van steen

Ken je dat? Je zit op school, maar de les is zó ontzettend saai. Je oma belt je gezellig op, maar ze blijft maar praten over mensen die je helemaal niet kent. Of je kijkt naar een serie die eigenlijk niet zo boeiend is, maar je kunt er niet echt iets van zeggen omdat je vader hem speciaal voor vanavond heeft uitgezocht. Als er dan toevallig papier in de buurt ligt, een schrift of een kladblok, en een pen of potlood... dan ga je doedelen.

Wat is kunst?

Je zet de punt van je pen op het papier en terwijl je met een half oor luistert – of met een half oog kijkt –, ontstaat er iets. Er verschijnen lijntjes, krullen, streepjes, krasjes. Misschien zelfs wel een gezichtje of een bloem. Maar eigenlijk merk je pas wat je gemaakt hebt als de schoolbel gaat, als oma ophangt of als de af-

levering eindigt met een cliffhanger die stiekem toch best spannend was. Waarschijnlijk heb je zo een hele pagina volgekrabbeld – en eigenlijk is het nog best leuk geworden ook! Maar ja, wat moet je ermee? Niemand heeft iets aan dit gepriegel. Je bent geen kunstenaar. Het is geen kunst. Toch?

Wat is kunst? is waarschijnlijk een van de lastigste vragen die je kunt stellen. Iedereen lijkt het wel eens te zijn over de schilderijen van Rembrandt en Van Gogh, maar dat vergeelde schilderijtje bij je tante op de wc, met die boerderij en die kale boom erop, is dat ook kunst? Of die glanzende vazen in de vensterbank van het Chinees-Indisch restaurant? Dat gekke bronzen beeld verderop in het park? Die graffiti langs het spoor? Of jouw doedels? Heel veel mensen hebben al geprobeerd er regels voor te maken, zodat je kunt zeggen: *Dit is kunst, en dat niet*. Maar dat is lastiger dan je misschien zou denken.

Sommige onderzoekers vinden dat schoonheid het belangrijkste kenmerk is van kunst. Maar wat is schoonheid nou eigenlijk precies? De ene persoon vindt dit mooi, de andere dat. Wie heeft er dan gelijk? Dat kun je niet echt een regel noemen. Misschien kun je dus beter kijken naar of iets goed is gemaakt. Of de schilder alles uit het penseel heeft gehaald, of het perspectief klopt en of de verhoudingen goed zijn. Maar hoe zit het dan met kunstenaars zoals Picasso en Mondriaan? Zij vervormden expres wat ze zagen

en gebruikten daarbij zo eenvoudig mogelijke technieken. Voor hun werk gaat deze regel dus alweer niet op.

Zijn ideeën dan misschien het belangrijkste? Is iets kunst als de maker een boodschap wil overbrengen met een kunstwerk? Dat komt misschien al iets dichterbij in de buurt. Maar ja, ook die opgestoken middelvinger op de muur in het steegje om de hoek heeft een boodschap, en waarschijnlijk vindt niemand dat kunst. Daarnaast was er in de twintigste eeuw een groep kunstenaars die zichzelf ‘surrealisten’ noemden en juist hun uiterste best deden om géén boodschap over te brengen. Alleen iets wat onbewust was gemaakt, was échte kunst, volgens hen. En dan zijn we toch weer terug bij jouw doedels.

Waar iedereen het wel over eens lijkt te zijn is dat kunst iets menselijks is. Natuurlijk is er de prielvogel, die zijn nest zo mooi mogelijk versiert met allerlei steentjes, besjes en felgekleurde stukjes afval. Dat lijkt op kunst, maar het heeft maar één duidelijk doel: een vrouwtje lokken. Als de mannetjes hun nesten niet meer versierden, zouden er al snel geen prielvogels meer bestaan. Het versieren is letterlijk nodig om te overleven.

Er zijn ook chimpansees, olifanten en kraaien die kunnen schilderen. Echt schilderen, met een kwast en verf op doek. Hun werk ziet er vaak nog best goed uit, en als je de video's online bekijkt, lijken ze er nog plezier in te hebben ook. Maar het is ze aangeleerd. Uit zichzelf waren de chimpansee, de olifant en de kraai er nooit mee begonnen. Net zoals ze nooit naar een gladde, glimmende schelp zouden kijken en denken: laat ik hier eens iets moois van maken. Maar mensen wel.

Het begin

Zo'n 400.000 jaar geleden, in de buurt van het tegenwoordige Trinil op het Indonesische eiland Java, viste een van onze verre voorouders van de soort *Homo erectus* (Latijn voor rechtopgaande mens) een zoetwatermossel uit de rivier. Om hem open te maken en het beestje op te eten waarschijnlijk, maar daarna gebeurde er iets bijzonders. De mosselvisser pakte de haaientand waarmee ze tot nu toe haar schelpen had opengemaakt en begon in het glanzend bruine oppervlak te krassen tot op het wit eronder. Ze wist wat ze wilde, want ze tilde de punt van de haaientand niet op voordat het zigzaglijntje klaar was. Het moest écht een zigzag worden – het is geen reeks krasjes die er toevallig zo uit kwam te zien.

Waarom de mosselvisser de schelp graveerde, zal niemand ooit te weten komen. Misschien was ze gewoon maar wat aan het doedelen, terwijl haar maaltje lag te stoven tussen de hete kooltjes van haar vuur. Misschien dacht ze aan iemand en besloot ze diegene iets bijzonders te geven. Maar wat de reden ook was, deze schelp is ongelooflijk bijzonder. De mosselvisser had van alles kunnen doen terwijl ze wachtte. Ze had even met haar ogen dicht kunnen genieten van de zon of de regen op haar huid. Ze had een mandje kunnen vlechten of een steen kunnen pakken om daar wat nieuwe, scherpe scherven af te slaan. Maar ze koos ervoor om iets te maken vanuit haar verbeelding. Ze stelde zich een patroon voor en maakte het echt door het op de schelp te krassen. Misschien wel voor het eerst in de geschiedenis van de mens. Oudere gravures zijn tot nu toe niet gevonden.

Zoetwatermossel uit Indonesië met ingekraste streepjes en zigzag van ongeveer 400.000 jaar oud. De zigzag staat net rechts van het midden.

Is deze zigzag dan ook de allereerste kunst? Daar kun je over twisten. Maar omdat dit boek bij het begin begint, hoort hij erbij. Daarmee is kunst - in dit boek in elk geval - alles wat je maakt vanuit je verbeelding. Of het nu je bedoeling is om kunst te maken, of het iets is wat ontstaat uit verveling. Of het nu alleen voor je eigen ogen bestemd is of voor de hele wereld. Of het je nu helpt een gevoel te begrijpen of je gevoel te laten zien, of je het nu uit noodzaak doet of voor de lol. Zolang je maar iets maakt wat uit jezelf komt, op wat voor manier en om wat voor reden dan ook.

De Javaanse mosselvisser leefde zo'n 100 à 200.000 jaar vóór het ontstaan van onze eigen soort *Homo sapiens* (moderne mensen), maar ook van onze naaste familie *Homo neanderthalensis* (neanderthalers). Ook zij hielden van graveren. Ongeveer 130.000 jaar geleden besloten neanderthalers in Polen een rijtje parallelle lijnen in het spaakbeen van een beer te kerven. Hetzelfde deden ze op het bot van een oeros in Israël, 10.000 jaar later. Zo'n 51.000 jaar geleden krasten ze ergens in Duitsland een patroon van diagonale lijntjes op het teenbot van een reuzenhert. En in Oekraïne versierden ze 36.000 jaar geleden een vuurstenen werktuig met gegraveerde lijnen. Allemaal kunst die je kon meenemen, waar je ook naartoe ging. Maar dat is niet waar dit boek over gaat. Dit boek gaat over kunst die je niet kunt verplaatsen. Kunst die – met een beetje geluk – voor altijd blijft. Rotskunst.

kleur en krassen

Ergens langs de kust van Gibraltar – het zuidelijkste puntje van Spanje – klotsen de helderblauwe golven van de Middellandse Zee zachtjes tegen de ingang van een grot. In het diepste, smalste deel van deze grot, helemaal achterin, staat een set kruisende lijnen in de hellende stenen vloer. Het lijkt nog het meest op een hashtag. Maar dan een van misschien wel 39.000 jaar oud.

Het is niet duidelijk wie of wat deze gravures heeft gemaakt. Zijn het gewoon de rotsen die op een bijzondere manier verweerd zijn? Hebben grottenberen hier hun klauwen gescherpt? Of is het mensenwerk? Sommige wetenschappers denken van wel. Dat er 39.000 jaar geleden iemand met een scherp stuk steen in de vloer heeft gekrast. De lijnen zijn diep en de rots is hard, dus dat moet behoorlijk wat tijd hebben gekost! De vroegste bewoners van de grot waren neanderthalers, maar er hebben ook moderne mensen gewoond. Soms is het moeilijk om precies te zeggen wanneer de ene groep kwam en wanneer de andere ging. De maker van de hashtag kan dus een neanderthaler zijn geweest. Of was *Homo sapiens* de kunstenaar? Of was het misschien toch een beer?

Lange tijd werd gedacht dat *Homo sapiens* de enige mensensoort was die rotskunst maakte. De hashtag van Gibraltar is een van de eerste aanwijzingen dat dit misschien weleens anders zou kunnen zijn. Maar in 2023 werden op de wanden van de Franse grot van La Roche-Cotard gravures ontdekt waarvan het gewoon duidelijk is. Ze zijn 57.000 jaar oud, een periode waarin neanderthalers de enige mensen in Europa waren. De gravures zijn niet met werktuigen gemaakt, maar met iets simpels: vingers. Een